

Televizijos vaidmenys visuomenėje: formalusis ir neformalusis instituciškumas

Pygintas Pečiulis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas, Purnalistikos institutas, Bernardinø g. 11, LT-01124 Vilnius, el. paštas zygingtap@takas.lt

Dvelgdami á beveik septyniasdeðimties metø Europos televizijos raidos kelià, matome ne tik jos pastangas rasti vietà masinës komunikacijos priemoniø sistemoje, bet ir norà tapti átakinga visuomenës institucija. Formalusis instituciškumas – tai ástatymø numatytos ar kitaip apibrëptos transliuotojo pareigos. Neformalusis instituciškumas yra stilistinë ðiuolaikiniø televizijø raidøkos priemonë, kai mëginama veikti politinius procesus, tampama socialiniø grupiø tarpininku, siûloma parama valstybinëms ir visuomeninëms organizacijoms. Pasitelkdama komunikacines galias ir atsilygindama á visuomenës pokyèius, televizija mëgina dubliuoti ástaigø, organizacijø, tarnybø veiklà, eksperimentuoja burdama uþdaras þmoniø grupes.

Raktaþodþiai: masinë komunikacija, audiovizualinë komunikacija, televizija ir visuomenë, Europos televizijos transliuotojø sistema, visuomenës raidos procesai

ÁVADAS

JAV televizija formavosi kaip verslas (garsioji JAV televizijos pradininko D. Sarnoffo frazë: „Televizija bus komercinë arba jos visai nebus“) (Sarnoff 1968), Vakarø Europos televizijos perëmë britø BBC suformuotus visuomeninio transliuotojo principus: informuoti, mokyti, linksminti (Ojalvo 1999).

Ankstyvajai Europos televizijø raidai būdingi monopoliniai modeliai: visuomeninis Vakaruose ir valstybinis Rytuose. Televizijos rinkos konkurencija ëmë formotis tik praëjusio amþiaus devintojo deðimtmeèio viduryje (Didþiojoje Britanijoje – ðeðtajame deðimtmeetyje).

Europos audiovizualinës þiniasklaidos sektoriaus monopolizavimà lëmë ekonominës, technologinës, politinës prieþastys. Po Antrojo pasaulinio karo pradëti plëtoti nacionaliniai tinklai buvo pasitelkti politiniams, nacijos vienybës bei identiteto ugdymo tikslams. Valsitybës átakà didino ir tai, jog radijo bangos buvo laikomos nacionaliniu turtu, visoje valstybës teritorijoje reikëjo sukurti transliacijø infrastruktûrà.

Pokario Europoje susiklosëiusi monopolinë televizijos sistema lëmë *mesianistinà* transliuotojø poþiûrà á auditorijà. Televizija buvo laikoma socialine kultûrine visuomenës lavinimo ir telkimo institucija, o ne nepriklausomos spaudos tradicijà tàsianëia masinës komunikacijos priemone. Televizijos institutas buvo tokia pat socialinë struktûra, kaip ðvietimo, socialinës saugos ar sveikatos prieþiûros sistemos.

Vakarø valstybiø visuomeniniø transliuotojø tarybos ir pilieèiø mokamas abonentinis mokestis turëjo uþtikrinti politinà ir ekonominà nepriklausomybà. Rytø Europos valstybinës televizijos buvo valstybës informacijos ir propagandos institucija, drauge atliekanti kultûros ir ðvietimo misijà. Valstybiniø televizijø programos buvo cenzûruojamos, visuomeniniams transliuotojams átaka buvo daroma subtilesniais būdais (keièiant visuomeniniø tarybø sudarymo tvarkà).

Nepaisant valdymo ir ideologiniø skirtumø, Vakarø ir Rytø Europos televizijas siejo monopolinë padëtis rinkoje, leidusi nepaisyti auditorijos poreikiø. Technologijø plëtra, ekonominio grupiø spaudimas, politiniai ir socialiniai veiksniai praëjusio amþiaus devintojo deðimtmeèio viduryje privertë panaikinti visuomeniniø televizijø monopolà. Konkurencinë kova ir visuomenës pokyèiai lëmë kardinalià televizijos ryðio su auditorija kaità. Ðie pokyèiai lemia ir Lietuvos televizijø raidà.

Þio straipsnio objektas – Europos televizijø struktûriniai, programø stilistikos bei socialiniø vaidmenø pokyèiai.

Straipsnio tikslas – apþvelgti televizijos vaidmens visuomenėje kaità nuo formalios valstybinës visuomeninës institucijos iki socialiniø grupiø tarpininkës, valstybiniø ir visuomeniniø institucijø pagalbininkës, imituojanëios ir dubliuojanëios jø veiklà; atskleisti ðio metamorfoziø prieþastis, sàsajas su visuomenës raidos procesais, parodyti prieðtaras.

Temai atskleisti pasitelksime istorinà, lyginamàjà analitinà metodus.

POPIŪRIO Á TELEVIZIJOS AUDITORIJÁ IR HEROJŲ KAITA

Monopolinė televizijos padėtis suteikė jai oficialios institucijos statusą. Vakaruose visuomeninės televizijos funkcijas nustatė ástatymai ir visuomeninių tarybų formuojami ápareigojimai. Rytø Europos valstybinės televizijos tapo vykdomosios valdþios, kontroliuojamos partinių struktūrø, padaliniais.

Europos visuomeninių ir valstybinių televizijø monopolis suformavo *vertikalø hierarchiná* transliuotojo ir auditorijos ryšá, kuriam būdingas monologas, intelektualus ar biurokratinis kalbėjimo stilius. Formuojamas sėkmės etalonas: á televizijà atrenkama taikant solidumo, nuopelnø valstybei ir visuomenei kriterijø. Net populiarūs pramoginiai þanrai (varjetė, koncertai) demonstruoja talentà, profesionalumà, išskirtinumà, keliantá þiūrovo nevisavertiðkumo, visuomenės autsaiderio jausmà.

Arogantiška *pasiūlos televizija* primeta didelei daliai auditorijos neaktualias problemas, komunikuoja sunkiai suprantama kalba. Televizija padeda ágyvendinti atvirus ar paslėptus valdþios institucijø siekius, suteikia tribūną politikos ir kultūros elitui, kuris vienišelis sprendþia, ko reikia auditorijai.

Konkurencinės rinkos formavimasis devintajame praėjusio amþiaus deðimtmetyje ið esmės pakeitė televizijos ir jos auditorijos santyká *Naujoji* televizijos *konceptija* atskleidė procesus, uþsimezgiusius dar pasakutiniaisiais monopolinės televizijos metais. Televizijoje klestėjusá sėkmės etalonà ėmė keisti paprasto þmogaus konceptija, profesionaløjá hedonizmà – kasdienybės melancholija (Ehrenberg 1995).

Naujoji *realybės televizijos* banga siekia visus sulýginti, parodyti ne tik laiminėjus, bet ir pralaimėjusius, ne tik profesionalus, bet ir neiðmanėjusius, tuos, kuriems nepasisekė. Anot naujøjø televizijos procesø tyrinėtøjø, esminiai televizijos konceptijos pokyčiai realizuoja visuomenės lygiø galimybiø troðkimà (Ehrenberg 1995).

Naujieji hibridiniai ðiuolaikinės televizijos þanrai siūlo tikrais faktais pagrãstas istorijas, kuriose dalyvauja realūs herojai, gyvenimo pagrãþinimà keičia socialinių negandø vieðinimo konceptija. Hierarchinis monopolinės televizijos monologas virto interaktyviu dialogu. Vertindama eilinių þiūrovø patirtá, nuomonà, televizija kviečia savo auditorijà tapti programø bendraautore. Buvusá formaløjá politiná, ideologiná, kultūriná televizijos reikðmingumà keičia neformalus televizijos mėginimai imituoti ar net dubliuoti kitø institucijø funkcijas, veikti visuomenės procesus.

VISUOMENĖS GRUPIŲ DIALOGO SKATINIMAS

Þiuolaikinė televizija tarsi mėgina realizuoti graikø *agoras* arba romėnø *forumo* demokratijà. Nacionaliniai televizijos kanalai ákūnija Platono idėjà, jog miesto dydá lemia þmoniø, galinèiø girdėti oratoriaus balsà, skaičius (McLuhan 2003: 295).

Televizijos pastangos susieti politiná, pilietiná ir privačią erdvę sukelia paradoksà: asmeninis gyvenimas nacionalizuojamas, o vieðasis privatizuojamas (Patte). Politinio gyvenimo erdvei televizijoje atstovauja rinktieji ar paskirtieji, pilietinei (vieðajai) – varotojai, socialinių grupiø atstovai, privačiai – individualià nuomonà pateikiantys þmonės. Kiekvienos grupės atstovas komunikacinėje erdveje atlieka tam tikrà vaidmená: piliečiai ragina priimti sprendimus, politikai pasiūlymus svarsto, eiliniai þmonės reaguoja. Ávairūs atstovavimo deriniai kuria aktyvaus tiesioginio piliečių dalyvavimo priimant sprendimus áspūdà.

Politikos ir pilietinės (visuomeninės) erdvio suartėjimà televizijoje reprezentuoja piliečių atstovas, pateikiantis visuomenės, eilinio rinkėjo nuomonà.

Politikos ir privačios erdvio sąlytis demonstruojamas politikø familiarumo þenkais: paprastumu, asmeninio gyvenimo atskleidimu, dalyvavimu neformaliuose susitikimuose, pramoginėse laidose. Vadinamájá *savanoriðkà perðvieðiamumà* skatina naujos politinio gyvenimo taisyklės (visuomenės teisė þinoti) ir politikos *þoumenizacijos* tendencija, verčianti politinio proceso dalyvius paklusti ávaizdþio kūrimo taisyklėms. Savanoriðkas privatumo atsisakymas tampa svarbiu politinio proceso komponentu, o komunikaciniai gebėjimai – kompetencijos árodymu.

Skatindama visuomenės poliologà, televizija iðryðkino biurokratinės kalbos ir auditorijos atotrúkà. Formaliosios institucinės televizijos debatai atspindėjo hierarchinio ryðio su auditorija modelá pabrėþusá, jog priimant sprendimus visuomenės nuomonė nėra svarbi.

Nuosaikø debatø tonà, nuoseklø rodymo stilio ðiandieninėje televizijoje pakeitė teatralizuoti pokalbiø ðou, kuriantys konflikto spektaklá. Jame vaizdo ir þodþio deriniai pabrėþia dinamikà, siekiama sukelti kuo daugiau emocijø, o rimtas socialines, politikos, moralės temas keičia kasdienybė, eilinių þmoniø likimø eksponavimas.

Kviesdama ávairiø socialinių grupiø atstovus, televizija kuria tiesioginės demokratijos ávaizdà deklaruoja ginanti þodþio laisvæ, visuomenės interesà. Kurdama *demokratijos spektaklá* televizija priverčia dalyvius laikytis tam tikrø taisykliø ir atlikti tam tikrus ið anksto numatytus socialinius vaidmenis. Turėdama galimybæ transliuoti milþiniðkai auditorijai, televizija sukuria komunikacinės *telekratijos* (Virilio 1998) jėgà, tačiau būtent ði rinkos dėsniams paklūstanti poveikio galia sukelia komercinio viliojimo ir visuomeninio patikimumo konfliktà (Charaudeau, Ghingilione 1997: 162–172). Deklaruojamos þodþio laisvės, tiesioginės demokratijos idėjos tampa vienu ið pelno siekimo būdø. Todėl komercinių televizijø programose vis daugiau politinių diskusijø, visuomenės aktualijø laidø. Televizija tampa visuomenės procesø katalizatore, turinčia átakà priimant svarbius sprendimus (TV3 reklaminė akcija „Laisvæ Joninėms“ paskatino Seimà priimti ástatymà dėl poilsio dienos, rengiami rinkimus imituojantys iðankstiniai Seimo rinkimø ðou).

Rinkimų kampanijų metu televizija atlieka visuomenės informavimo institucijos vaidmenį, tapdama svarbia demokratijos proceso dalimi (oficialios rinkimų agitacijos laidos, informacija apie rinkimų eigą). Tačiau rinkimų agitacijos metu ryškūs *demokratijos šou* elementai (mokama politinė reklama, užsakomosios laidos, diskusijų dalyvių atranka pagal pokalbių šou žanro reikalavimus).

Diuolaikinė televizija veikia demokratijos procesą, formuodama naujas diskusijos tradicijas, skatindama išdėčius, paradoksalumą, konfliktiškumą. Naujajai *spektaklio demokratijai* svarbu emocijos, asmenybės įvesys, eilinio piliečio nuomonė. Tokiame provokuojamo paviršutiniškumo ir triukšmingumo kontekste tampa neadomus rimtas ir nuosaikus dialogas.

Garsinės ir regimosios žiniasklaidos suformuotose diskusijos taisyklės privalo paisyti politikai, visuomenės veikėjai. Rinkiminių kampanijų viešose ryšių strategijose kuriamos paisant garsinės ir regimosios masinės komunikacijos formuojamoms sąlygoms ir tradicijoms.

Televizija ne tik kuria tiesioginės demokratijos įvaizdį, bet ir formuoja demokratijos spektaklio taisykles, atrankos kriterijus. Vienas svarbiausių šiandieninių politinių procesų dalyvių bruokų tampa komunikacinė kompetencija: įvaizdis, išvaizda, oratoriaus gebėjimai.

INSTITUCIJŲ VEIKLOS IMITAVIMO PASTANGOS

Socialinė ir psichologinė pagalba

Televizija domisi kenčiančių, patekusių į kritines situacijas žmonių likimais, tiria nesantaikos atvejus, ieško dingusiųjų be žinios, mėgina sutaisyti irstančias šeimas ar konfliktuojančias grupes, padeda surasti partnerį (Lietuvos televizijų laidos – „TV pagalba“ (TV3), „Nepriklausomą paieškų tarnybą“ (LNK), „Bėdų turgus“ (LTV), „Myli... nemyli...“ (LNK), „Labirintai“ (TV3)).

Pmogus, liudijantis savo patirtą ryškiausią diuolaikinės televizijos figūrą. Šio tipo laidoms būdingi keturi liudijimo tipai (Mehl 2003; Pasquier 1999).

Asmeninis. Pastangos atveikti izoliaciją, artimųjų ir aplinkos ignoravimą.

Katarsinis. Viešas pokalbis su artimaisiais. Pateikiama sprendimo būdų, žiūrovai skatinami viešai prabilti apie problemas.

Identiškasis. Reprezentuoja išskirtinę gyvenimą, ypatingą santykių su aplinkiniais pobūdį.

Kolektyvinis. Grupės portretas (anoniminiai alkoholikai, infekuotieji).

Masinė psichologinė terapija, viešumo siekimas siejami su individo baimė likti užmirštu ir nepripažintu (Bonnet 2002: 51). Viešoji erdvė tampa ne argumentacijos, o savęs prezentavimo, savitros erdvė (Roman 2003). Tokios viešos išpažinimos populiarumas aiškintinas vadinamuoju *katodinio dublerio* fenomenu: auditorijai adomus panašaus likimo žmogaus likimas ir problemų sprendimo būdai.

Užuot skatinus kreiptis į specialistus, siūloma intymias problemas spręsti viešai, masinės komunikacijos kanalas tampa asmeninio reikalų tvarkymo kanalu, tiesioginis bendravimas paverčiamas mediatizuotu socialiniu dialogu. Individuali ir intymi psichologinė pagalba yra visiškai priešingybė televizijai, nes „negalima visko rodyti, negalima visko matyti“ (Roman 2003: 52).

Nepaisant kritiško požiūrio į televizijos pastangas perimti psichologo, šeimos ir visuomenės taikytojo funkcijas, šio reiškinio tyrinėtojai atkreipia dėmesį į tai, jog televizijos žanrų metamorfozės atspindi visuomenės raidos, požiūrio į normas ir vertybes pokyčius. Anot D. Mehlo, pačioje visuomenėje kilo noras kalbėtis intymiomis temomis. Tai pastebėjusi televizija pasiūlė naujus *išpažinties* žanrus (Mehl 1996; Pasquier 1999), sukūrė veiklos schemą, kurioje individas nustato atviravimo ribas (Sennet 1997). Kadangi individuali patologija lemia ne tik asmeninę, bet ir socialinę problemą, todėl televizijos pagalba tampa *globalios terapijos* forma (Mehl 2003: 54).

Intymiąją televiziją galima laikyti visuomenės problemų simptomu. Masinės komunikacijos kanalai meza nutrūkusius visuomenės narių ryšius, suteikia pripažinimo viltą atsidūrusiems visuomenės užribyje. Per konkrečius atvejus atskleidžiamos vyraujančios visuomenės raidos tendencijos, formuojamos socialinės normos ir vertybės.

Nors žmogaus paramos, pagalbos akcijoms būdingas komercinio viliojimo aspektas, tačiau televizija užpildo industrinėje visuomenėje atsivėrusias socialines tuštumas, konsoliduoja izoliuotus visuomenės segmentus. J. Pradel šią funkciją vadina *socialine higiena* arba naujuoju humanitarizmu (Pradel 2003; Charaudeau, Ghingilione 1997).

A. Ehrenbergas intymiosios televizijos tendenciją laiko visuomenės problemų pasekme. Anot jo, civilizuoto politinio dialogo deficitas sukelia ekstremizmą, o socialinės pagalbos tarnybų nepajėgumas – intymiojo *realybės šou* fenomeną, daugelio laikomą televizijos ištvirtimo simboliu (Ehrenberg 1995).

Teisinė pagalba

Televizija ne tik informuoja, nagrinėja juridinius kazusus, bet ir susitapatina su teisinėmis institucijomis. Vis labiau linkstama prie dokumentinės stilstikos, netgi tiesiogiai transliuojami (JAV, Škotijoje) teismo procesai. Plinta vadinamosios *sensacinio avairybių* laidos, kuriose nusikaltimo aplinkybės atkuriamos padedant patiems ávykių dalyviams. Teisėsauga ir televizija kuria bendras tyrimo, dingusiųjų be žinios paieškų tarnybas.

Dokumentinėse dramose fiksuojama veikianti policija („Farai“, „Komanda“ (TV3), teismo procesą imituojančiuose realybės šou teisingumą realizuoja pati televizija („Teismas“ (BTV)).

Viešas teismo procesas ir juridinių problemų nagrinėjimas sukelia peršviečiamumo, teisėtvarkos ir tei-

sėsaugos institucijø kontrolės áspūdà, þiniasklaida kuria globalaus teisingumo instancijos ávaizdà (Leblanc 1995). Taèiau panaðūs tikslai ir bûdai tiesai atskleisti sukuria apgaulingà iðorinà panaðumà.

Teismø nepriklausomumas yra vienas esminiø demokratijos principø, o teisinio proceso imitavimas televizijoje tãra stilistinė figûra, paryðkinanti informacijos pateikimo koncepcijà. Televizija pasirenka atvejus, atitinkanèius konkurencinius masinės komunikacijos poreikius. Teisingumo iððokymo forma ið tikrøjø slepia patrauklaus televizinio produkto gamybos tikslus.

Televizija neatpaðtamai transformuoja teisinės procedûras, ðitaip iðkreipdama ir veikdama tikrjàj procesà. Þurnalistinis tyrimas paprastai apsiriboja atskirø fragmentø ir subjektyviø liudijimø eksponavimu, sureikðminamos emocijos ir nukentėjusiojo asmuo. Juridiniai televizijos ðou dèmesà sutelkia á aukà ir individualià ar kolektyvinà kanèià. Teisingumo iððokymo procesas paverèiamas nuskriaustøjø paguodos ðou (Brucner 1995), o televizija tampa uþuojautos medija (Mehl 2003).

Pasiryþusi padėti teisingumui, televizija jà nuvainkuoja. Nekaustoma procesiniø procedûrø, ji ákûnija *representacinà* o ne institucinà teisingumà (Leblanc 1995). Imituojamas ikiteisminio tyrimo ar teismo procesas yra savarankiðkas medijø tyrimas, kuriam galioja *pramoginio teisingumo* (Pascal-Mousselard 2003) dėsningumai. Nesilaikoma teisinio procedûrø, o tie, kurie laikosi, kaltinami delsimu. Anot L. Lacouro, nei visuomenė, nei medijos negali bûti juridinio proceso dalimi. Vieðai diskutuoti teisinės sistemos veikimo principai, bet ne konkreèios bylos (Lacour 1999).

Televizijos periodiðkumas, ritmas, raidkos bûdai, tikslai nesutampa su teisėsaugos, todël neiðvengiamai kyla kompetencijø konfliktas (Sallas 2001). Juridiniø institucijø veiklos tikslas – teisingumo triumfas, o televizija linkusi gàsdinti teisiniu fatalizmu, nebaudþiamumu.

Juridinės institucijos ir þiniasklaida skirtingai suvokia demokratijos vizualizavimo ribas. Ðiuolaikinės visuomenės aukðtinamas perðvieèiamumas rodo tam tikrà demokratijos suvokimo naivumà, kai manoma, kad viskà turime rodyti ir viskà privalome matyti (Ericson 1996). Toks poþiûris ir pastangos jà realizuoti kuria naujajà populizmà ir klaidingà tiesioginę demokratijos iliuzijà. Tokia liberali ideologija, aukðtinanti interesø harmonizavimà pasitelkiant vieðajà nuomonà, pamirðta graikø posakà kuo didesnė minia, tuo ji aklesnė (Garapon 1997).

Mediatizuotas teisingumas naikina ribà tarp tyrimo ir teatraliðkos jo imitacijos, niveliuoja teisingumo ir hedonistinius tikslus. Kritikuodama, veikdama, imituodama juridiniø institucijø veiksmus, televizija sukelia tiesos iððokymo áspūdà, ið tikrøjø uþgoþdama ir griaudama patà teisingumà. Anot A. Garapono, tai netgi pavojinga demokratijai (Garapon 1997).

VISUOMENĖS GRUPIØ ELGESIO MODELIAVIMAS

Praėjusio amþiaus pabaigoje atsiradusio realybės ðou þanro atmainos leidþia kalbėti apie naujus televizijos átakos metodus. Televizija organizuoja laikinas visuomenės grupes, modeliuoja dalyviø elgesà, kurdama *psichologinà spektaklã* (Jost 2003; Lacour 1999). Visuomenės fragmentas tarsi ákalinamas medijø koncentracijos stovykloje (Dossier), o realybės ðou herojai tampa save vaidinanèiais aktoriais.

Realybės televizija modeliuoja eksperimentinà visuomenà, leidþia auditorijai jà stebėti, tirti individø elgesà, balsuojant lemti likimà. Uþdarø erdvio „Didþiojo Brolio“ koncepcija (Lietuvoje – „Akvariumas“ (TV3) imituoja totalaus sekimo visuomenà (G. Orwellio romano „1984“ idėjos adaptacija) arba J. Benthamo kalėjimà – panoptikumà (Foucault 1998: 238). Iðmėginimø („Robinzonai“, „Dþiunglės“ (TV3), „Baimės faktorius“ (LNK)) ðou susieja uþdaros erdvės ir iðgyvenimo ekstremaliomis sàlygomis koncepcijas.

Sukelà didþiulà susidomėjimà ir populiarumà ávairiø kultûrø ir paproèiø ðalyse, naujieji realybės ðou paskatino diskusijas dël visuomenės atvirumo ribø. Buvo siekiama tokius eksperimentus uþdrausti, riboti televizijos galimybes nuolat stebėti ðou dalyvius.

Savanoriðkas intymumo vieðinimas, galimybė ðou dalyvius stebėti per televizijà ir internetu sukelia paradoksaliø *demokratinà* (arba *komunikacinà*) *totalitarizmà*. Tai, kas ðokiravo skaitant G. Orwellà, ðiandien tampa pramoga, visuomenės saviraiðkos bûdu.

Technologijø plėtra keièia vieðumo ir privatumo sampratà. Vieðøjø vietø kontrolė, stebėjimo kameros ástaigose, namuose formuoja *nelimituotos komunikacijos* (Vattimo 1990) arba *indiferentiðko stebėjimo* (Jost 2002) visuomenà. Moderniøjø technologijø amþiuje stebėjimas tampa ne persekiojimo, o individo ir visuomenės saugumo uþtikrinimo priemone.

Kinta poþiûris á intymumà bei vieðumà, individas sutinka atskleisti dalà privataus gyvenimo, o visuomenė tiesiogiai ar netiesiogiai skatina jà taip elgtis (Abraham, Torok 1978). S. Tisseronas mano, kad ðiuolaikinės komunikacijos priemonės transformuoja intymumo sàvokà. Individo siekis eksponuoti save virs ta *ekstymumu* (Tisseron 2001: 59).

Anot komunikacijos procesø tyrinètojø, visuomenėje formuojasi nauji bendravimo ir saviraiðkos ágûdþiai. Mobilusis telefonas skatina vieðà intymumà, kai kalbantis nepaisoma aplinkos. Interneto pokalbiø svetainėse atsiranda vienu metu gimstanėios ir perduodamos komunikacijos forma, hibridinė ðnekamoji raðytinė kalba. Bûtinybė turėti komunikacijos partnerà formuoja *porø visuomenà* (Tisseron 2001: 61), modernios visuomenės tarpasmeninės komunikacijos bûdà, tampantà individo saviraiðkos realizavimo forma.

Didėjant vizualiosios informacijos srautui, modernėjant individualioms vaizdø fiksavimo priemonėms, vis labiau áprantama prie savo atvaizdo. Todël pasi-

rodymas per televiziją jau nėra, kaip anksčiau, išskirtinis ávykis. Masinė komunikacija siekia tenkinti visuomenės poreiká komunikuoti intymiausiai klausimais, o vieðoji erdvė tampa savės prezentavimo, dialogo tarp asmeninio ir kolektyvinio, vieðo ir privataus lauku (Kaufmann 2000).

Hipnotizuojanti realybės ðou átaiga gali būti aiðkinama tuo, jog juose imituojami skirtingi televizijos þanrai ir realizuojamos ávairios komunikacijos formos. Televizija siúlo jaunimui naujas saviraiðkos galimybes ir kitoká sektino elgesio tipá. Anot D. Pasquier, realybės televizija – tikroji jaunimo socialiniø santykiø mokykla (Pasquier 1999), siúlantí vadinamosios *ben-dradarbiavimo visuomenės* modelá. Visuomenės, kurioje tėvai ir vaikai nori kuo ilgiau pasilikti drauge (Tisseron 1999). Realybės televizija realizuoja ir naujà konkurenciją – pramoginá þaidybiná ková, tampa panėia áprastu pragmatiðkos naujosios generacijos veiksmu (Mace 2003).

Analitikø nuomone, noras dalyvauti úþdarø grupiø modeliavimo ir stebėjimo eksperimentuose demonstruoja socialiniø, kultúriniø grupiø pripaþinimo sieká ir individo norá atskleisti save (Lochard, Soulez 2003), o televizija ðiame procese atlieka svarbø socialiniø normø ir vertybiø formuojamos vaidmená (Jacquinot-Delauny 2003). Daþnai tos vertybės abejotinos, o reginys banalus ar ðokiruojantis, taèiau visa tai – ðiandieninės televizijos pastangos ieðkoti naujø realybės atspindėjimo formø.

IBVADOS

Televizijos vaidmená visuomenėje lemia politiniai, ekonominiai, technologiniai veiksniai ir visuomenės pokyèiai.

Iki praėjusio amþiaus devintojo deðimtmeèio vidurio Vakarø Europoje egzistavo visuomeniniø, Rytuose – valstybiniø televizijø monopolis. Susiklosčiusi monopolinė televizijos sistema formavo mesianistiná transliuotojø poþiúrá á auditoriją. Televizija buvo laikoma socialine, kultūros, tautos prusinimo ir telkimo institucija, tokia pat valstybės tarnyba kaip ðvietimo, socialinės saugos ar sveikatos prieþiūros sistemos.

Iðskirtinė padėtis valstybėje ir þiniasklaidos rinkoje suformavo vertikalø hierarchiná transliuotojo ir auditorijos ryðá, kuriam būdingas monologas, intelektualus ar biurokratinis kalbėjimo stilius, auditorijos interesø nepaisymas. Oficiozinis monopolinės televizijos vaidmuo suteikė jai solidþios institucijos, padedanèios ágyvendinti valdþios siekius, suteikianèios tribūná politikos ir kultūros elitui, ávaizdá.

Technologijø plėtra, ekonominiø grupiø spaudimas, politiniai ir socialiniai veiksniai privertė praėjusio amþiaus devintojo deðimtmeèio viduryje panaikinti valstybės kontroliuojamø televizijø monopolá. Konkurencinė kova ir visuomenės pokyèiai lėmė kardinaliá televizijos ryðio su auditorija kaitá. Naujajai televizijos koncepcijai būdingas aktyvus dialogas su auditorija,

dėmesys eilinio pilieèio patirėiai, socialiniø negandø ir asmeninio gyvenimo vieðinimui.

Formaløjá televizijos instituciðkumá keičia neformalūs televizijos mėginimai imituoti ar dubliuoti valstybės institucijø funkcijas, veikti visuomenės procesus. Skatinamas ávairiø visuomenės grupiø dialogas, teikiama socialinė, juridinė pagalba. Úþdarø grupiø realybės ðou formuoja naujas asmenybės elgesio ir raðkos formas.

Televizijos vaidmuo ðiuolaikinėje visuomenėje prieðtaringas. Ji operatyviai reaguoja á visuomenės pokyèius, individui siúlo naujas saviraiðkos galimybes, skatina institucijø veiklá, taèiau siekdama auditorijos dėmesio, televizija trikdo institucijø darbá, menkina jø pastangas ir gebėjimus. Kurdama komunikacinio elgesio etalonus, televizija aktyviai veikia politinius procesus, formuoja visuomenės nuomoná. Nuolat pleèiamas atvirumo ir intymumo ribos sukelia prieðtaringas visuomenės reakcijas.

Gauta 2005 11 03

Literatūra

1. Abraham, N.; Torok, M. 1978. *L'Ecorce et le Noyau*. Paris: Aubier-Montaigne.
2. Bonnet, G. „Ces émissions ne grandissent pas l'homme“, *Le Monde radio television*. Paris, 3 mai. 2002.
3. Brucner, P. 1995. *La Tentation de l' innocence*. Paris: Grasset.
4. Charaudeau, P.; Ghingilione, R. 1997. *La parole confis-quee. Un genre televisuel: le talk show*. Paris: Dunod.
5. Dossier de „Loft Story“. Approche sociologique du phenomene [interaktyvus]. Prieiga per internetá <<http://ibelgique.iffrance.com/sociomedia/index2.htm>>
6. Ehrenberg, A. 1995. *L'individu incertain*. Paris: Hachette.
7. Ericson, R. V. 1996. „Why Law is like News“, *Law as Communication*, Aldershot (GB), Brookfield (USA): Dartmouth.
8. Foucault, M. 1998. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
9. Garapon, A. 1997. *Bien juger. Essai sur rituel judiciaire*. Paris: Odile Jacob, coll. Opus.
10. Jacquinot-Delauny, G. 2003. „Loft Story pour quelle education aux medias?“ *Mediamorphoses*, INA, hors serie: 2–5.
11. Jost, F. 2003. „De psyshow a Loft Story“, *Dossiers de l' audiovisuel*, INA. 111: 14–16.
12. Jost, F. 2002. *L'Empire du Loft*. Paris: la Dispute.
13. Kaufmann, J.-C. 2000. *Ego, pour une sociologie de l'individu*. Paris: Nathan.
14. Lacour, L. 1999. *Le Bucher des innocents*. Paris: Editions des Arenes.
15. Leblanc, G. 1995. *Du modele judiciaire au proces mediatique*. Paris: Hermes, CNRS Editions. No. 17–18.
16. Lochard, G.; Soulez, G. 2003. „Des vertus du decen-trement“, *Mediamorphoses*, INA, hors serie: 6–9.

17. Mace, E. 2003. „Loft Story: un Big Brother a la française“, *Mediamorphoses*, INA, hors serie: 127–131.
18. McLuhan, M. 2003. *Kaip suprasti medijas. Pmogaus tæsiniiai*. Vilnius.
19. Mehl, D. 2003. „Extension de domaine de la psy“, *Dossiers de l'audiovisuel*, INA 111: 54–55.
20. Mehl, D. 2003. Victimes no. 1. *Dossiers de l'audiovisuel*, INA. 107: 64–66.
21. Mehl, D. 2003. „Confessions sur petit ecran“, *Sciences humaines*, Paris, juillet. 1401.
22. Mehl, D. 1996. *La Television de l'intimite*. Paris: Le Seuil, Essais politiques.
23. Miller, G. 2003. „Je refuse de jouer au docteur“, *Dossiers de l'audiovisuel*, INA. 111: 52.
24. Ojalvo, A. 1999. *La Grande Bretagne et sa television*. Paris.
25. Pascal-Mousselard, O. 2003. „Tribunal de grande audience“, *Dossiers de l'audiovisuel*, INA. 107: 58–59.
26. Pasquier, D. 1999. *La Culture des sentiments*. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme.
27. Patte, Y. „La culture est-elle en peril?“, *50 ans de debats sur les moyens de diffusion*/http://www.acrimed.org/article.php?id_article=538.
28. Pradel, J. 2003. „Dolto m'a dit: „On va faire du bon sens““, *Dossiers de l'audiovisuel*, INA. 111: 6–7.
29. Roman, J. 2003. „Public et prive: le brouillage televisuel“, *Esprit* 293, mars-avril.
30. Sallas, D. 2001. *La Justice*. Paris: Desclee de Brouwer.
31. Sarnoff, D. 1968. *Looking Ahead: The Papers of David Sarnoff*. New York, McGraw Hill.
32. Sennet, R. 1997. *Les Tyrannies de l'intimite*. Paris: Seuil.
33. Tisseron, S. 2001. *L'intimite surexpose*. Paris: Hachette.
34. Tisseron, S. 1999. *Comment l'esprit vient aux objets*. Paris: Aubier.
35. Vattimo, G. 1990. *La societe transparente*. Paris.
36. Virilio, P. 1998. *La Bombe informatique*. Paris: Galilee.

Pygintas Peėiulis

ROLES OF TELEVISION IN SOCIETY: FORMAL AND INFORMAL INSTITUTIONALITY

Summary

In a retrospect of the nearly seventy-year evolution of European television we can see not only its efforts to find place in the system of mass communication media, but also a desire to become an important societal institution. In particular, evolution institutionality of television was legalized by legislation or was a matter-of-course.

Competitive contests and societal changes have predetermined radical changes of relation between television and audience. Active dialogue with the audience, attention to the experience of every citizen in the street, giving publicity to social disasters and personal life are characteristic of the new concept of television. Formal institutionality of television is replaced by its informal attempts to imitate or duplicate the functions of state institutions, to influence processes in society. Dialogue of different society groups being stimulated, social, legal help being provided, new reality shows make models of personal behaviour and self-expression.

Key words: mass communication, audiovisual communication, television and society, system of European broadcasters, processes of society evolution